

KOLLÁR DÁVID – PILLÓK PÉTER

Intézményi bizalom és a népszámlálás megítélése

Absztrakt

Dolgozatunkban az vizsgáljuk, hogy a különböző intézményekbe vetett bizalom milyen mértékben befolyásolja a népszámlálás megítélését. A tanulmány felvetése szerint az intézményekbe vetett bizalom alapján meghatározhatja a népszámlálás adatainak minőségét. Ugyanis ha egy válaszadó nem bízik a népszámlálást lebonyolító intézményben, akkor a válaszát úgy módosíthatja, hogy az kedvező legyen ránézve, vagyis csökkentse a válaszában rejlő nem kívánt kockázatokat. Ezzel összhangban két célt tűzünk ki. Egyrészt leíró elemzések révén feltárjuk a népszámlálásra vonatkozó attitűdöket és a részvételi hajlandóságot Magyarországon. Másrészt pedig megvizsgáljuk, hogy milyen tényezők befolyásolják a népszámlálásba vetett bizalmat, és hogy mely intézményekre vonatkozó attitűdök azok, amelyek a leginkább befolyásolják azt.

Kulcsszavak: népszámlálás, bizalom, intézmények, intézményi bizalom, kockázat

Abstract

In our paper we investigate the extent to which trust in different institutions influences the assessment of the census. The paper hypothesizes that trust in institutions can fundamentally determine the quality of census data. If the respondent does not trust the institution conducting the census, he or she can modify his or her response to make it more favourable to him or her, i.e. to reduce the unintended risks inherent in his or her response. In line with this, two objectives have been set. First, we will explore attitudes towards the census and willingness to participate in Hungary through descriptive analyses. Second, we examine what factors influence trust in the census and which attitudes toward institutions are the ones that most influence it.

Keywords: census, trust, institutions, institutional trust, risk

Bevezetés

A népszámlálás megkerülhetetlen tudományos jelentősége mellett számos gyakorlati haszonnal is bír, és politikai döntések számára is nélkülözhetetlen. A népszámlálás adatai ugyanis lehetővé teszik a társadalmi, gazdasági és demográfiai folyamatok pontos feltérképezését és megértését, ezáltal pedig egyrészt megalapozzák a különböző nemzetközi, orszá-

gos, regionális vagy éppen településszintű intézkedéseket, másrészt segítséget nyújtanak a hosszú távú stratégiák, előrejelzések és fejlesztési irányok kidolgozásához.¹ Mindezekon túl pedig lényegében a népszámlálás az egyetlen olyan adatforrás, amely megbízható eredményeket szolgáltat a kis földrajzi területek vagy résznépességek, etnikai csoportok társadalmi, demográfiai és gazdasági jellemzőiről.² Vagyis a népszámlálás jelentőségét nem pusztán az adja, hogy alkalmas a népességszám egyszerű leírására,³ hanem hogy lehetőséget nyújt olyan komplex statisztikai elemzésekre, amelyek alapvető fontosságúak a társadalmi, gazdasági és politikai folyamatok megtervezéséhez és hatékony alakításához. Például a népszámlálás adatai teszik lehetővé az egyes választókerületek kialakítását, a települések jellegének meghatározását (például: község, város), az aktuális és potenciális munkaerő jellemzőinek feltárását, de döntő szerepet játszanak a központi költségvetési támogatások elosztásában is.⁴ Mindezekon túl a népszámlálás adatai az üzleti szektor számára is nélkülözhetetlenek, hiszen az *„ipartelepítés és az üzleti ágazatok elhelyezéséhez a népszámlálás nemcsak a potenciális fogyasztói kör nagyságának és összetételének megállapításával járulhat hozzá, hanem a gazdasági aktivitásra vonatkozó adatok révén a létrehozáshoz, majd a folyamatos működtetéshez szükséges munkaerő meglétének, hiányainak, tartalékainak felméréseivel is”*.⁵ Mindezek révén könnyen belátható, hogy a népszámlálás adatai több szempontból bírnak stratégiai jelentőséggel,⁶ hiszen olyan viszonyítási pontként szolgálnak, amely alapjaiban határozza meg a gyakorlati döntéseket és cselekvéseket.

Az előbb említett jelentősége miatt a népszámlálás esetében különösen fontos, hogy az adatfelvétel eredményei megbízhatóak legyenek, vagyis valóban visszaadják az adott ország lakosságának jellemzőit, és a válaszadók attribútumait. Mivel a népszámlálás – nem mintavételes – teljes körű lekérdezés, ezért az eredmények torzulását úgynevezett *nem*

1 Rózsa 2005; O'Hare 2019.

2 UNECE 2020, 4.

3 https://mke.info.hu/wp-content/uploads/2011/09/utmutato_konyvtaros_segitok_szamara_NSZL_2011.pdf

4 O'hare 2019, 13–21.

5 Rózsa 2005, 59.

6 Kurucz 2021.

mintavételi hibák okozhatják. A nem mintavételi hibáknak több fajtáját különböztetjük meg. Idetartozik az úgynevezett fedési hiba, azaz a mintavételi keret hibája, amely azt jelenti, hogy nem mindenkinek van egyáltalán esélye a mintavételi keretbe kerülésre. Ilyen a nemválaszolási hiba, amely abból ered, hogy a mintába kerültek visszautasítják a válaszadást, vagy csak egy kérdés (*item nonresponse*), vagy a teljes kérdőívvel kapcsolatban (*unit nonresponse*). A nem mintavételi hibák közé soroljuk még a mérés és a mérőeszköz torzító hatását és a válaszadói hibát is.⁷

Ezek közül jelen tanulmányban a válaszadói torzításokra fókuszálunk. Ezeket bár sok tényező befolyásolhatja (így például a válaszoló kognitív képességei,⁸ de nem független a válaszadói reakció a kérdések megfogalmazásától sem⁹), az egyik különösen meghatározó faktor, ami a válaszadási hajlandóságot és a válaszok minőségét meghatározhatja, nem más, mint a bizalom¹⁰ vagy éppen annak a hiánya. A bizalom ugyanis inherens módon kapcsolódik a kockázathoz.¹¹ Vagyis bizalomról csak akkor beszélhetünk, ha interakcióink és cselekvéseink során biztosan tudhatjuk, hogy a másik fél nem fogja kihasználni a sebezhetőségünket.¹² Éppen ezért az alacsony bizalmi szintű környezetben a cselekvők hajlamosak arra, hogy „túlbiztosítsák” magukat,¹³ vagyis olyan módon viselkedjenek, amely révén képesek minimalizálni a kockázatokat. Tehát például ha a válaszadó nem bízik a kérdezőbiztosban vagy a kérdezést végző intézményben, azaz úgy véli, hogy a válaszadás valamilyen szempontból jelentős kockázatot jelent a számára, akkor két lehetősége van. 1. Megtagadja a válaszadást, hogy elkerülje a válaszadás jelentette kockázatokat, vagy 2. a válaszát úgy módosítja, hogy az kedvező legyen ránézve,¹⁴ vagyis csökkentse a válaszá-

7 Pillók 2010.

8 Stefkovics–Wurm 2021, 5.

9 Pillók 2010.

10 Hart 2006; McNabb 2014, 120; O'Hare 2019; Szeitl–Tóth 2020, 100.

11 Kollár 2012.

12 Gyórfy 2017.

13 Miskolczy 2021.

14 Korábbi kutatások kimutatták, hogy a kérdőíves adatfelvételek során a válaszok gyakran a társadalmilag elvárt viselkedés irányába konvergálnak (King–Bruner 2000). Például a „valósnál” sokkal kisebb arányban vallják be az emberek illegális vagy deviáns viselkedésüket, de a jövedelmi helyzet (Sudman–Brandburn 1982) vagy éppen a szexuális szokások (Meston et al. 1998) esetén is erős torzítások figyelhetők meg. Ennek hátterében – egyfajta megfelelési kényszeren túl – az őszinteségből fakadó kockázatok minimalizálására való törekvés áll.

ban rejlő nem kívánt „veszélyeket”. Ha figyelembe vesszük, hogy a népszámláláson való részvétel kötelező, akkor a bizalom hiánya nemcsak a válaszadási hajlandóságot befolyásolhatja döntően, hanem a válaszok torzítását is. Más szavakkal, ha a válaszadók nem bíznak a kérdező intézményben vagy a kérdező személyben – a feltételezett kockázatok minimalizálása érdekében –, olyan hamis válaszokat adhatnak meg, amelyek érvénytelen adatokhoz vezetnek. Vagyis egyszerűen szólva a bizalom hiánya a népszámlálás adatainak minőségi romlásához vezethet.

Az elmondottakat tovább árnyalva érdemes megjegyezni, hogy a népszámlálásba és általában a statisztikákba vetett bizalom két – következményeiket tekintve konvergáló – válfaját különíthetjük el.¹⁵ Az első esetben a kérdés, hogy milyen mértékben bízik (*confidence*¹⁶) valaki a népszámlálás eredményeiben, vagyis milyen mértékben véli úgy, hogy a kapott adatok megbízhatóak, azaz mentesek bármilyen külső – üzleti vagy politikai célú – beavatkozástól. Ezzel szemben a második esetben a kérdés nem az adatok megbízhatóságára vonatkozik, hanem arra, hogy felvett adatokkal visszaél-e az állam vagy az adatfelvételt végző intézmény. Érdemes megjegyezni, hogy ebben az esetben kétféle bizalmatlansági tényező is felmerülhet: az első a szándékos visszaélésre vonatkozik, a második pedig az adatok véletlen kiszivárgására.¹⁷ A percepciót mindkét esetben alapjaiban befolyásolja az, hogy milyen mértékben bízik valaki általában a társadalmi intézményekben.¹⁸ Ezt a felvetést az Eurobarometer 2008-as kérdőíves kutatása is megerősíti. Az eredmények szerint mind makro- (országok közötti), mind pedig mikro- (országon belüli) szinten szignifikáns összefüggés tapasztalható az intézményekbe és a statisztikákba vetett bizalom között.¹⁹

15 Hogan 2020.

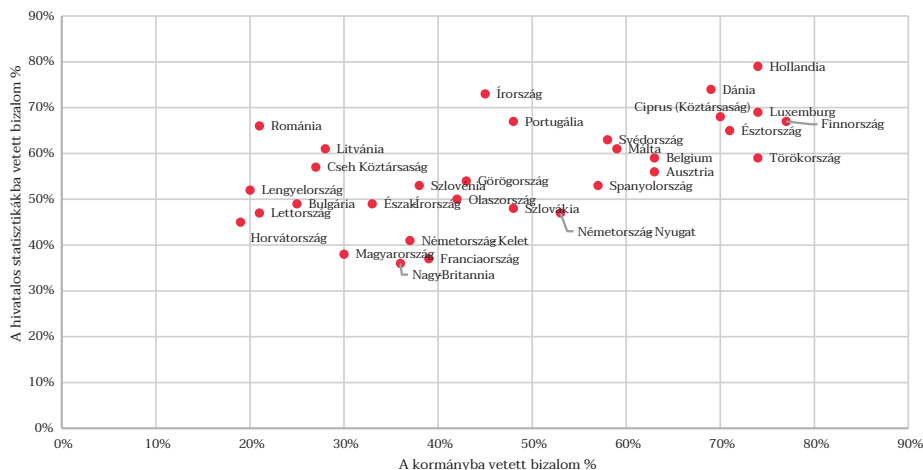
16 Hardin 2006.

17 PARIS21 2019.

18 OECD 2011; PARIS21 2019.

19 Érdemes megjegyezni, hogy a bizalom különböző dimenzió esetén – legyen szó az általános és intézményi bizalom vagy éppen a különböző intézményekbe vetett bizalom közötti kapcsolatról – jellemzően nem egyértelműen meghatározható irányú oksági viszonyról beszélhetünk, hanem inkább az egyes elemek közötti folyamatos kölcsönhatásokról és együtt járásokról. Például – ahogy azt a tanulmány későbbi fejezetében kimutattuk – a különböző tudományos intézmények esetén kiemelten magas szintű bizalomról beszélhetünk, ezt viszont a „gyakorlatban” alááshatja a médiába vetett bizalom kifejezetten alacsony szintje. Ezt az eredményt megerősíteni látszik az az eredmény, amely szerint a Semmelweis Egyetemen inkább vagy teljes mértékben megbízók aránya 90 százalék, míg a médiában intenzíven szereplő Merkely Béla esetében ez a szám már csak 66 százalék (Századvég saját kutatás, 2001. április, N=1000).

1. ábra. A kormányba és a hivatalos statisztikákba vetett bizalom összefüggése – 2008

Forrás: Eurobarometer 67.2

Ezzel összhangban jelen tanulmányunkban két célt tűzünk ki. Egyrészt leíró elemzések révén feltárjuk a népszámlálásra vonatkozó attitűdöket és a részvételi hajlandóságot Magyarországon. Másrészt pedig megvizsgáljuk, hogy milyen tényezők befolyásolják a népszámlálásba vetett bizalmat, és hogy mely intézményekre vonatkozó attitűdök azok, amelyek a leginkább befolyásolják azt.

A kutatás módszertana

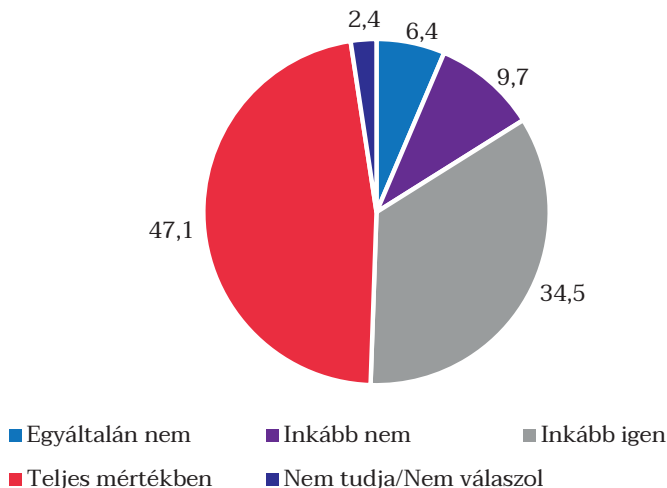
Jelen tanulmány alapját a Századvég Politikai Iskola Alapítvány által 2021 áprilisában végzett ezerfős – a 18 év feletti magyar lakosságot reprezentáló – adatfelvétel jelenti. A minta kialakítását számítógéppel támogatott, telefonos adatfelvételi módszerrel (CATI) végezték el. A mintavételből fakadó torzulásokat iteratív súlyozással korrigáltuk a KSH 2016-os mikrocenzusa által felvett demográfiai arányoknak megfelelően. A vonatkozó adatfelvétel nem, korcsoport, településtípus és iskolai végzettség mentén reprezentálja a felnőtt magyar lakosságot.

A cenzussal kapcsolatos általános vélekedések, attitűdök

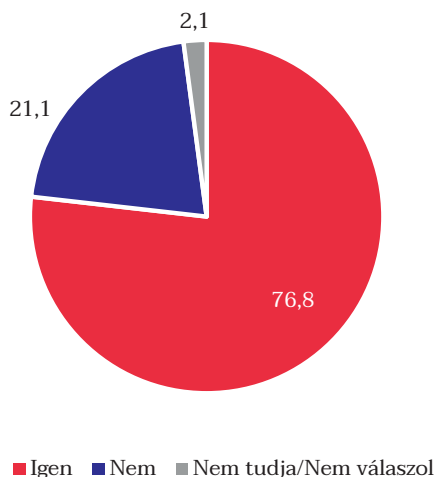
Először is azt vizsgáltuk meg, hogy a megkérdezettek milyen mértékben tartják fontosnak a népszámlálást. Az eredmények azt mutatják, hogy a többség (82 százalék) inkább vagy teljes mértékben fontosnak tartja, vagyis alapvetően magas a népszámlálás társadalmi támogatottsága. Az alapvető szociodemográfiai változók közül az iskolai végzettség befolyásolja a legmarkánsabban a vizsgált változót. Míg a felsőfokú végzettségűek pusztán 9 százaléka válaszolt inkább vagy egyáltalán nemmel, addig az alacsonyabb végzettségűek esetén ugyanez az arány 20 százalék.

A népszámlálás általános megítélését követően azt néztük meg, hogy a lakosság milyen arányban venne részt válaszadóként a népszámlálásban. Az adatok azt mutatják, hogy a megkérdezettek háromnegyede részt venne, és egyötöde nem. Az általános megítéléshez hasonlóan ebben az esetben is sokkal nagyobb affinitást mutatnak a magasabb végzettségűek: míg közöttük pusztán 11 százalék válaszolt nemmel, addig az alacsonyabb végzettségűek 30 százaléka. Érdeemes megemlíteni azt is, hogy relatíve erős kapcsolat figyelhető meg a népszámlálás általános megítélése és a kitöltési hajlandóság között. Vagyis azok, akik fontosnak ítélik a népszámlálást, nagyobb valószínűséggel töltenék is azt ki.

2. ábra. Ön szerint fontos, hogy bizonyos időközönként országos népszámlálást tartsanak?

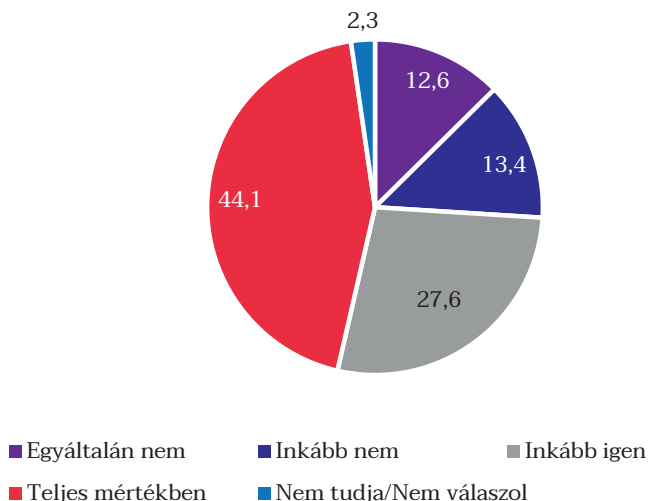

3. ábra. Részt venne-e Ön válaszadóként a népszámlálásban?

Mindezeket árnyalva kíváncsiak voltunk arra is, hogy a megkérdezettek milyen arányban értenek egyet azzal, hogy kötelező részt venni a népszámláláson. Az eredmények alapján tendenciáiban azonos mintázatokat regisztrálhatunk, de ebben az esetben valamivel magasabb az elutasító válaszok aránya (26 százalék). Mindazonáltal a válaszadók döntő többsége (72 százalék) egyetért a kötelező részvétellel. Mindezeket túl érdekes eredmény, hogy igen erős kapcsolatot figyelhetünk meg a népszámlálás általános megítélése és a vonatkozó változó között: azok körében, akik szerint a népszámlálás nem fontos, 67 százalék nem ért egyet a népszámlálás kötelező jellegével, a népszámlálást fontosnak tartók esetében viszont ez az arány csak 18 százalék. Az előzőekkel összhangban ez az eredmény azt implikálja, hogy a népszámlálás jelentőségének tudatosulása jelentősen növeli a kitöltési hajlandóságot.

4. ábra. Egyetért-e Ön azzal, hogy kötelező részt venni a népszámlálásban?

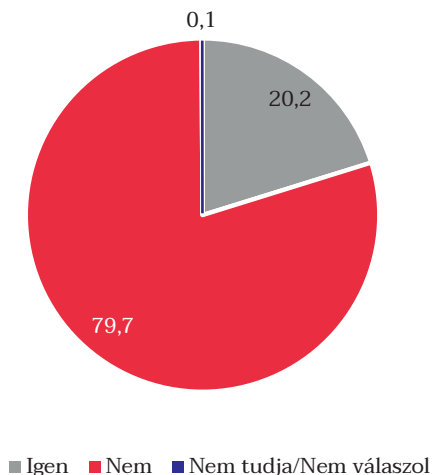

Népszámlálás a koronavírus-járvány árnyékában

Az általános jellemzők után azt vizsgáltuk meg, hogy hogyan ítéli meg a lakosság a népszámlálás elhalasztását. Ezzel összhangban először azt kérdeztük meg, hogy hallottak-e a résztvevők arról, hogy a 2021-es népszámlálást a koronavírus-járvány miatt 2022-re halasztották. Az eredmények szerint a válaszadók döntő többsége (80 százaléka) nem hallott erről, ez különösen igaz az alacsonyabb iskolai végzettségűekre, az idősebbekre és a községekben élőkre. Figyelembe véve azt a tendenciáit, hogy a tudásalapú kérdések esetében jellemzően felülreprezentáltak az igenlő (tudom/ismerem) válaszok, kijelenthető, hogy csak egy nagyon szűk réteg számára volt hírértéke a népszámlálás elhalasztásának.

Mindezek ellenére elmondható, hogy az explicit véleményt megfogalmazók döntő többsége (85 százaléka) támogatja a népszámlálás elhalasztását, és csak egy 14 százalékos kisebbség tartja rossz döntésnek. Érdeemes megemlíteni, hogy a lakosság 18 százaléka nem rendelkezett konkrét véleménnyel. Ennek hátterében elsősorban az állhat, hogy őket nem igazán érdekli a népszámlálás kérdése. Ezt a feltételezést megerősíti, hogy azok, akik a népszámlálást nem tartják fontosnak, kétszer nagyobb arányban jelölték meg a nincs véleménye opciót.

5. ábra. Hallott-e Ön arról, hogy a 2021-es népszámlálást a koronavírus-járvány miatt 2022-re halasztották?

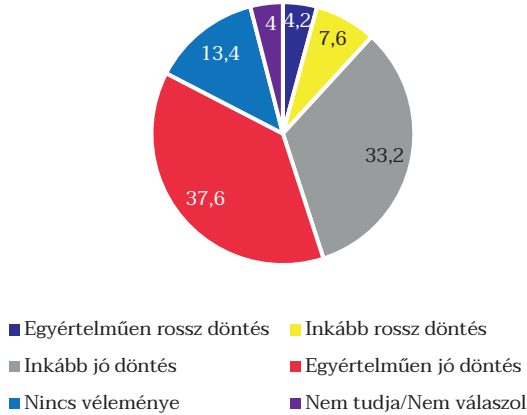

A koronavírus-járvány vonatkozásában kifejezetten érdekes kérdés az is, hogy milyen módon szeretnék kitölteni a válaszadók a kérdőívet. Ez alapján elmondható, hogy a válaszadók negyede papíralapon, kérdezőbiztos segítségével, 64 százaléka pedig az interneten önállóan tervezi kitölteni. Érdeemes megjegyezni, hogy a KSH adatai alapján 2011-ben a népszámlálást online kitöltők aránya 18,6 százalék²⁰ volt.²¹ Vagyis az elmúlt tíz évben – legalábbis a szándék szintjén – jelentősen (közel 40 százalékkal) nőtt azoknak az aránya, akik online tervezik kitölteni. Nem meglepő módon azok körében, akik a papíralapú változatot részesítik előnyben, szignifikánsan felülreprezentáltak az alacsonyabb végzettségűek, a kisebb településeken élők és az idősebbek.

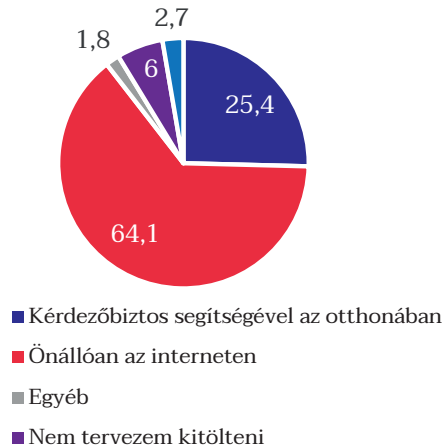
20 A 2016-os mikrocenzus esetén ez az arány lényegében azonos (18%) volt. https://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/docs/hirek/20161010_internetes_kitoltes_lezarult.pdf

21 https://www.ksh.hu/nepszamlalas/valaszadasi_modok

6. ábra. Mi a véleménye arról, hogy a 2021-es népszámlálást a koronavírus-járvány miatt 2022-re halasztották?

7. ábra. Hogyan tervezi kitölteni a legközelebbi népszámlálási kérdőívet?

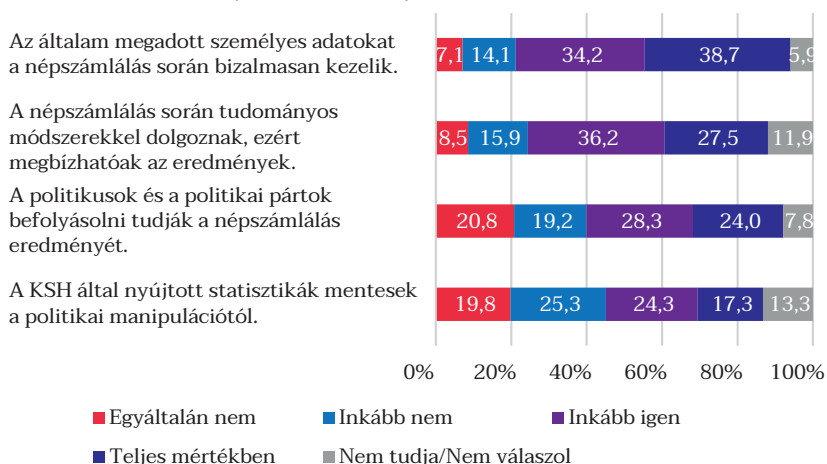

A népszámlálás percepciója

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy milyen attitűdökkel rendelkeznek a megkérdezettek a népszámlálás szakmaiságára és „tisztaságára” vonatkozóan. Ez alapján elmondható, hogy a válaszadók többsége (73 százalék) úgy véli, a személyes adataikat bizalmasan kezelik, és alapvetően egyetértenek (64 százalék) azzal, hogy a népszámlálás során alkalmazott

tudományos módszerek legitimálják az eredményeket. Ezeket az eredményeket árnyalja, hogy a többség (52 százalék) úgy véli, a politikusok és a politikai pártok befolyásolni tudják a népszámlálás eredményeit, és hogy a válaszadók egy igen jelentős hányada (45 százalék) nem ért egyet azzal az állítással, hogy a KSH által nyújtott statisztikák mentesek a politikai beavatkozásoktól. Vagyis összességében, bár a válaszadók többsége úgy véli, hogy a személyes adatai biztonságban vannak, és a népszámlálás eredményei megbízhatóak, nem zárják ki a politikai beavatkozások lehetőségét.

8. ábra. Mennyire ért Ön egyet a következő állításokkal?

Mindezek alapján felmerül a kérdés, hogy ezek az attitűdök milyen mértékben befolyásolják a részvételi hajlandóságot, a népszámlálás általános percepcióját és a kötelező részvétel megítélését. A vonatkozó 1. táblázat alapján elmondható, hogy azok, akik úgy vélik, hogy a személyes adataikat bizalmasan kezelik, és hogy a népszámlálás során tudományos módszerekkel dolgoznak, illetve hogy a KSH statisztikái mentesek a politikai manipulációtól, szignifikánsan nagyobb hajlandóságot mutatnak a részvétel iránt is. A másik két változó esetében tendenciáiban azonos összefüggéseket tapasztalhatunk, viszont minden változó szignifikánsan nagyobb hatást fejt ki. Vagyis azok, akik a népszámlálást szakmailag legitimnek ítélik, úgy vélik, hogy az eredményeket nem manipulálják, és a személyes adataikat bizalmasan kezelik, szignifikánsan nagyobb arányban vélik úgy, hogy a népszámlálás fontos, és egyetértenek annak kötelező jellegével.

1. táblázat. Attitűdök, részvételi hajlandóság, a népszámlálás általános percepciója, és a kötelező részvétel megítélése – korreláció

	<i>Részt venne-e Ön válaszadóként a népszámlálásban?</i>	<i>Ön szerint fontos, hogy bizonyos idő-közönként országos népszámlálást tartsanak?</i>	<i>Egyetért-e Ön azzal, hogy kötelező részt venni a népszámlálásban?</i>
A politikusok és a politikai pártok befolyásolni tudják a népszámlálás eredményét.	0,046	-,103**	-,116**
Az általam megadott személyes adatokat a népszámlálás során bizalmasan kezelik.	-,130**	,216**	,254**
A KSH által nyújtott statisztikák mentesek a politikai manipulációtól.	-,087*	,118**	,147**
A népszámlálás során tudományos módszerekkel dolgoznak, ezért megbízhatóak az eredmények.	-,186**	,280**	,270**
** A korreláció szignifikáns 0,01 szinten.			
* A korreláció szignifikáns 0,05 szinten.			

Ezek az eredmények tehát megerősítik a bevezetőben elmondottakat, vagyis a népszámlálás megítélését és a részvételi hajlandóságot szignifikánsan befolyásolja az intézményi környezetbe vetett bizalom. Ezzel összhangban a következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy a népszámlálás eredményeibe vetett bizalmat mennyire határozzák meg más intézményekre vonatkozó attitűdök.

Társadalmi intézmények és a népszámlálás megítélése

Ennek vizsgálatához tizenkét (kvázi) intézményt soroltunk fel, amelyek közül egy a népszámlálás eredményeibe, egy a KSH-ba vetett bizalmat méri. Négy (média, parlament, kormány, igazságszolgáltatási rendszer) a „hagyományos” társadalmi-politikai intézményekre vonatkozó attitűdöket ragadja meg, további hat pedig a tudományos intézményekre és

tudományos kutatásokra vonatkozó bizalom szintjét tárja fel. A tizenkét intézményre vonatkozó átlagokat az alábbi ábra szemlélteti. Ez alapján elmondható, hogy a megkérdezettek leginkább a különböző tudományos intézményekben és tudományos kutatások eredményeiben bíznak. Ezek közül is kimagaslik a Semmelweis Egyetem,²² amelyben a válaszadók 91 százaléka inkább vagy teljes mértékben megbízik. Ehhez hasonló arányok (89 százalék) láthatók a természettudományos kutatások eredményei kapcsán. Érdekes, hogy bár a társadalomtudományos kutatások eredményeiben is megbízik a válaszadók többsége (73 százalék), ez azonban mégis szignifikánsan elmarad a természettudományi kutatásoktól. Sőt a népszámlálás eredményeiben is valamivel jobban bíznak (77 százalék) a válaszadók, mint ezekben. Vagyis felvethető, hogy a népszámlálás eredményeit a társadalomtudományos kutatások egy olyan specifikus csoportjának tekintik, amelyek szakmai minősége magasabb, mint a hétköznapi társadalomtudományos kutatásoké. Érdeemes megemlíteni viszont, hogy a KSH-ban általában szignifikánsan kevesebben bíznak (61 százalék), mint a népszámlálásban, bár a többség még így is inkább bízik benne. A hagyományos társadalmi-politikai intézmények esetében az eredmények már sokkal inkább megoszlanak, míg az igazságszolgáltatási rendszerben és a kormányban körülbelül a válaszadók fele bízik, addig a parlamentben csak a megkérdezettek 37 százaléka, a médiában pedig alig ötöde. Mindezek alapján elmondható, hogy a lakosság szignifikánsan jobban bízik a különböző tudományos intézményekben és tudományos kutatások eredményeiben, mint a „hagyományos” társadalmi-politikai „szervezetekben”.

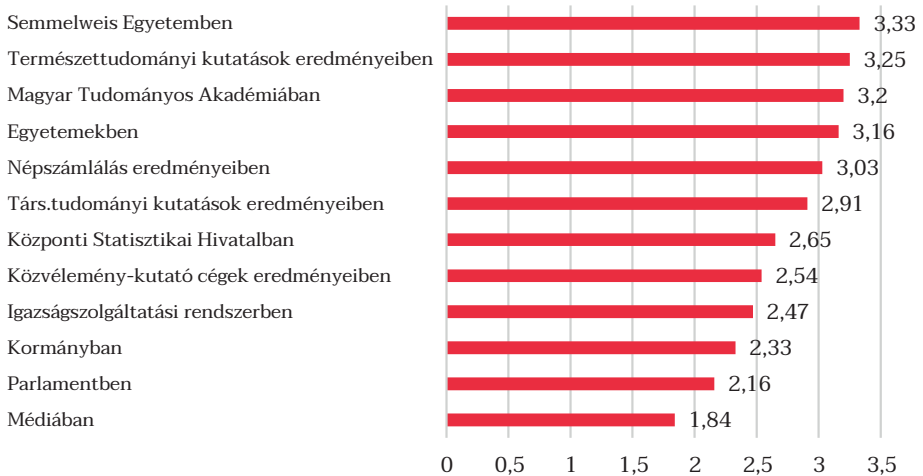
Ezeket az eredményeket árnyalando a következőkben arra teszünk kísérletet, hogy megvizsgáljuk, milyen látens dimenziókra bomlanak szét a vizsgált intézmények, és ezek között hogyan pozicionálható a népszámlálásba és KSH-ba vetett bizalom. Ehhez a vizsgált változók révén főkomponens-elemzést végeztünk, az eljárás eredményét – a vizsgált változók kapcsolódási rendszerét – a 10. ábra reprezentálja. A függőleges tengely²³ végpontján a hagyományos társadalmi-politikai intézmények találhatók,

22 Mivel az adatfelvétel a koronavírus-járvány idejére esett, kiemelt jelentősége miatt fontosnak tartottuk külön is megvizsgálni a Semmelweis Egyetemet.

23 Az egyes tengelyek az egyes főkomponenseket reprezentálják, a tengelyeken szereplő értékek pedig azt mutatják, hogy az egyes változók milyen erősen korrelálnak az adott főkomponenssel.

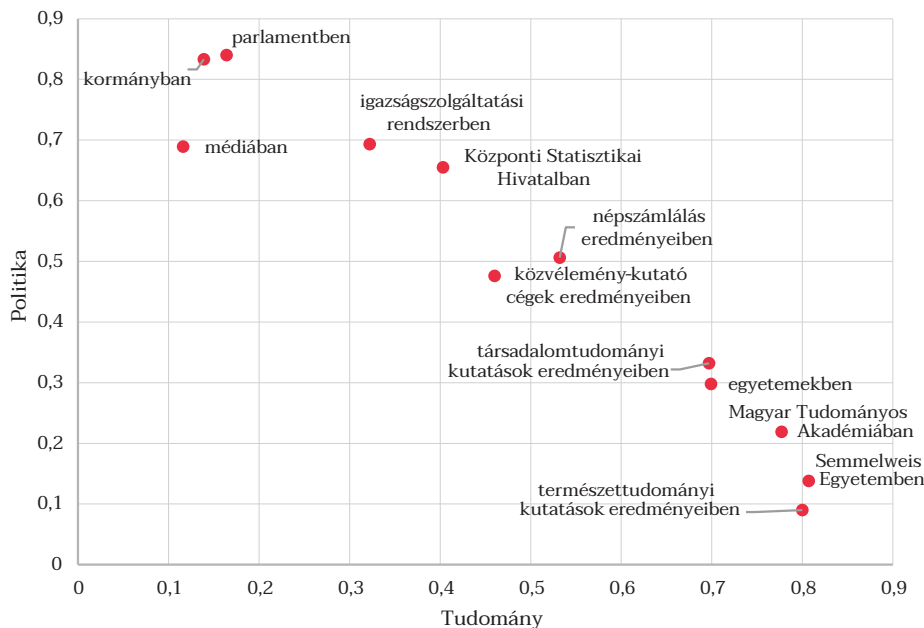
a vízszintes tengely végén pedig a tudományos intézmények lokalizálhatók. Jól látható, hogy három olyan változó van, amely a két végpont által kifeszített egyenes középpontja felé tendál. Idetartoznak a közvélemény-kutatások eredményei, a népszámlálás eredményei és a KSH is. Azonban míg az előző kettő valamivel közelebb van a tudományos intézmények végpontjához, addig a KSH-ba vetett bizalom sokkal markánsabban kapcsolódik a hagyományos társadalmi-politikai intézményekhez.

9. ábra. Mennyire bízik meg Ön a...? – átlag
(1. egyáltalán nem – 4. teljes mértékben)

Vagyis ezek az eredmények azt sugallják, hogy bár a KSH-ba és népszámlálás eredményeibe vetett bizalmat mind a hagyományos társadalmi-politikai, mind pedig a tudományos intézményekbe vetett bizalom meghatározza, a KSH esetében a hagyományos társadalmi-politikai, a népszámlálás esetében pedig a tudományos intézmények bírnak nagyobb jelentőséggel.

10. ábra. Az intézményi bizalom főkomponens szerkezete

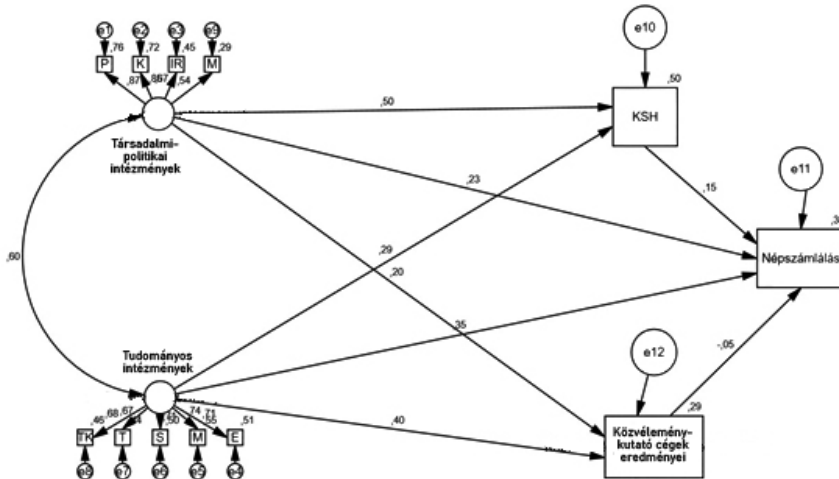

Ezeket az eredményeket felhasználva a vizsgált változók révén egy strukturális modellt (SEM) hoztunk létre. Első lépésként a két intézményi struktúrát reprezentáló látens változókat definiáltuk. A hagyományos társadalmi-politikai intézményeket négy változó (parlament, kormány, igazságszolgáltatási rendszer, média) révén határoztuk meg. A tudományos intézményekhez öt (Semmelweis Egyetem, Magyar Tudományos Akadémia, természettudományi kutatások eredményei, társadalomtudományi kutatások eredményei, egyetemek) itemet használtunk fel. Közvetítő változóként a KSH-ba és a közvélemény-kutató cégek eredményeibe vetett bizalmat rögzítettük, függő változóként pedig a népszámlálás eredményibe vetett bizalmat állítottuk be.

Az eredmények szerint a KSH-ba vetett bizalmat – korábbiakkal összehangban – szignifikánsan nagyobb mértékben határozzák meg a társadalmi-politikai intézményekre (0,5) vonatkozó attitűdök, mint a tudományos intézményekbe (0,29) vetett bizalom. Érdekes módon éppen ellenkező tendenciákat figyelhetünk meg a közvélemény-kutató cégek esetében, vagyis az ezekbe vetett bizalmat szignifikánsan jobban meghatározzák

(0,4) a tudományos intézményekre vonatkozó attitűdök. Ugyanez figyelhető meg a népszámlálás eredményeibe vetett bizalom esetén is. Vagyis azt, hogy valaki mennyire bíz a népszámlálás eredményeiben, jobban meghatározza az, hogy mennyire bíz a tudományos intézményekben, mint a hagyományos társadalmi politikai intézményekre vonatkozó attitűdjei. Ezt az eredményt némiképp árnyalja, hogy a KSH-ba vetett bizalom is szignifikáns hatást gyakorol a népszámlálás eredményeibe vetett bizalomra, ezeken keresztül pedig indirekt módon nő a társadalmi-politikai intézmények hatása. Mindezek ellenére, ha a két bemeneti változó (intézmények) teljes hatását vizsgáljuk, akkor elmondhatjuk, hogy a tudományos intézményekbe vetett bizalom fejt ki a nagyobb hatást (0,39 szemben a hagyományos társadalmi-politikai intézmények 0,3 hatásával).

11. ábra. Az intézményi bizalom hatásmechanizmusai – SEM

Összességben viszont elmondható, hogy a népszámlálásba vetett bizalmat mind a hagyományos politikai intézmények, mind a tudományos intézmények és eredmények percepciója meghatározza. Vagyis azok, akik jobban bíznak a társadalmi-politikai és tudományos intézményekben, jobban bíznak a népszámlálás eredményeiben is. Ezek mellett pedig érdemes még azt is megjegyezni, hogy a társadalmi-politikai és tudományos

intézményekbe vetett bizalom között relatíve erős korreláció figyelhető meg. Vagyis, akik jobban bíznak a társadalmi-politikai intézményekben, jobban bíznak a tudományos intézményekben és eredményekben is.

Konklúzió

Tanulmányunkban azt vizsgáltuk, hogy a különböző intézmények megítélése milyen mértékben befolyásolja a népszámlálás intézményébe vetett bizalmat. Az eredmények azt mutatják, hogy mind a társadalmi-politikai, mind pedig a tudományos intézményekbe vetett bizalom jelentős mértékben befolyásolja a népszámlálásra vonatkozó attitűd alakulását, és az intézmények megítélése szignifikánsan alakítja a kitöltési hajlandóságot is. Ez az eredmény azt implicálja, hogy az alacsony bizalmi szint esetén a népszámlálás adataiban jelentős torzítások következhetnek be: feltételezhetjük, hogyha a megkérdezett a népszámlálást végző intézménybe vetett bizalom hiánya miatt kockázatosnak ítéli meg a kitöltést, akkor válaszait olyan módon módosíthatja, amely révén minimalizálhatja a feltételezett kockázatokat. Ez pedig – ahogy már említettük – egyrészt az adatok minőségi romlásához vezethet, másrészt pedig az adatok megbízhatóságának csökkenéséből kifolyólag éppen a KSH és a népszámlálás hitelességét áthatja alá. Ezeket a problémákat elviekben orvosolni vagy legalábbis árnyalni lehet a regiszteralapú módszerekkel,²⁴ amelyek során az adatok egy részét a KSH nem megkérdezés útján, hanem közigazgatási szervek segítségével nyeri ki. Ennek a módszernek azonban egyrészt látszólag nem túl magas a társadalmi támogatottsága,²⁵ másrészt ezt a megoszlást is alapjaiban befolyásolják a KSH-ra és népszámlálásra vonatkozó különböző attitűdváltozók (lásd: függelék). Mindezek alapján tehát elmondható, hogy az intézményekbe vetett bizalom mértéke több szempontból is meghatározó, és annak növelése lényegében stratégiai kérdés, erre a szakirodalomban számtalan különböző „módszert” java-

24 Stefkovics–Zenovitz–Kmetty 2021.

25 Arra a kérdésre, hogy „Ön mennyire tartja elfogadhatónak, hogy a Központi Statisztikai Hivatal bizonyos személyes adatait közigazgatási adatbázisokból nyeri ki, és nem közvetlenül Öntől kérdezi meg a népszámlálás során?”, a válaszadók 51,2 százaléka mondta azt, hogy inkább vagy egyáltalán nem tartja elfogadhatónak.

solnak. Egyesek szerint a transzparencia, a jogállamiság és pártatlanság növelése az egyik legfontosabb,²⁶ mások szerint a legjobb eszköz a lokális kapacitások és részvétel erősítésére, illetve a cselekvőképesség érzésének növelésére²⁷ (Taylor). Megint mások szerint az intézmények és az emberek közötti – egyre jelentősebb – szakadék áthidalására van szükség.²⁸ Ezeknek a kérdéseknek a részletes tárgyalása azonban már szétfeszítené a dolgozat kereteit.

Irodalom

- Castells, Manuel 2018: *Rupture: The Crisis of Liberal Democracy*, Cambridge, Polity Press.
- Györfly, Dóra 2017: *Bizalom és pénzügyek: Válság és válságkezelés az Európai Unióban*. Budapest, Typotex.
- Hardin, Russel 2006: *Trust*. Cambridge, Polity Press.
- Hart, Timothy C. 2006: *Respondent fatigue in self-report victim surveys: Examining a source of nonsampling error from three perspectives*. Graduate Theses and Dissertations. <http://scholarcommons.usf.edu/etd/2551>
- Hogan, Howard 2020: Distrust in the Governments Brings Risk to the Census. *Harvard Data Science Review*, Issue 2.1. <https://DOI:10.1162/99608f92.11f3e977>
- King, F. Maryon – Bruner, C. Gordon 2000: Social desirability bias: A neglected aspect of validity testing. *Psychology & Marketing*, 17: 79–103. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1520-6793\(200002\)17:2<79::AID-MAR2>3.0.CO;2-0](https://doi.org/10.1002/(SICI)1520-6793(200002)17:2<79::AID-MAR2>3.0.CO;2-0)
- Kollár, József 2011: Légy spontán! (A kettős kötés logikája). *Magyar Filozófiai Szemle*, 55 (1): 63–76.
- Kurucz, Barnabás 2021: *A népszámlálás története a civilizációs folyamat tükrében*. Kézirat.
- McNabb, David. E. 2014: *Nonsampling error in social surveys*. Thousand Oaks SAGE Publications. <https://www.doi.org/10.4135/9781483352923>
- Meston, Cindy M. – Herman, Julia R. – Trapnell, Paul D. – Paulhus, Delroy L. 1998: Socially Desirable Responding and Sexuality Self-Reports. *The Journal of Sex Research*, vol. 35(2): 148–157.
- Miskolczi, Bernadett 2021: *Intézményi bizalom és gazdasági ellenállóképesség*. Kézirat.
- O'Hare, William P. 2019: *Differential Undercounts in the U.S. Census*. Berlin, Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-10973-8_1
- OECD 2011: *Measuring Trust in Official Statistics Cognitive Testing Report to the OECD of the Electronic Working Group on Measuring Trust in Official Statistic*. Paris, OECD Publishing. <https://www.oecd.org/sdd/50027008.pdf>
- PARIS21 2019: *Building Trust in Data What's new for national Statistical Systems*. Paris, PARIS21.

26 Vö.: Györfly 2017.

27 Taylor–Nanz 2020.

28 Vö.: Castells 2018.

- Pillók, Péter 2010: *Az elhanyagolt tényező, avagy nem mintavételi hibák a kérdőíves adatfelvételekben*. Doktori disszertáció. Budapest, ELTE.
- Rózsa, Gábor 2005: *Statistika és információs kultúra: a népszámlálás esete*. Budapest, ELTE.
- Stefkovics, Ádám – Wurm, Viktor 2021: *A kitöltési idő és az adatminőség közötti összefüggések vizsgálata az ESS 9. hullámának adatain*. – Kézirat.
- Stefkovics, Ádám – Zenovitz, Lili – Kmetty, Zoltán 2021: *A népszámlálásnak, ahogy eddig ismertük, vége van? A regiszteralapú népszámlálásokról*. *Századvég*, jelen szám.
- Sudman, Seymour – Bradburn, M. Norman 1982: *Asking Questions: A Practical Guide to Questionnaire Design*. San Francisco, Jossey-Bass.
- Szeitl, Blanka – Tóth, István György 2020: *Hova tovább a nemválaszolókkal? A European Social Survey alapján végzett módszertani kísérlet eredményei*. *Szociológiai Szemle*, 30(3): 96–114. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2020.3.5>
- Taylor, Charles – Nanz, Patricia – Taylor Beaubien, Madeleine 2020: *Reconstructing Democracy: How Citizens Are Building from the Ground Up*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674246652>
- UNECE 2020: *Conference of European Statisticians Recommendations for the 2020 Censuses of Population and Housing*. New York – Geneva, United Nations.

Függelék

A regiszteralapú népszámlálás támogatottsága és a KSH, illetve a népszámlálás percepciója

Ön mennyire tartja elfogadhatónak, hogy a Központi Statisztikai Hivatal bizonyos személyes adatait közigazgatási adatbázisokból nyeri ki, és nem közvetlenül Öntől kérdezi meg a népszámlálás során?	1
A politikusok és a politikai pártok befolyásolni tudják a népszámlálás eredményét.	-0,143**
Az általam megadott személyes adatokat a népszámlálás során bizalmasan kezelik.	0,221**
A KSH által nyújtott statisztikák mentesek a politikai manipulációtól.	0,324**
A népszámlálás során tudományos módszerekkel dolgoznak, ezért megbízhatóak az eredmények.	0,322**
** A korreláció szignifikáns 0,01 szinten.	